

نگاهی به اسناد سیورغال در دوره صفویه (بررسی اسناد سیورغال موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی)

♦ ابوالفضل حسن آبادی*
ahassanabady1@yahoo.com

چکیده

یکی از مهم‌ترین دوره‌های حکومتی در ایران، عصر صفویه می‌باشد که به‌رغم اهمیت زمانی این دوره و وجود منابع غنی پژوهشی مانند نسخ خطی و سفرنامه‌ها متأسفانه در زمینه اسناد - که مهم‌ترین منابع تاریخ‌پژوهی به‌شمار می‌روند - فقیر و تهیدست می‌باشیم؛ زیرا سندهای آن عصر غالباً از میان رفته و اکثر پژوهش‌های موجود بر پایه منابع تاریخی صورت گرفته است. در زمینه‌هایی همچون موضوعات اداری، مالی و اجتماعی - که دچار ضعف منبع هستیم - نیز تحقیقات صورت گرفته ناچیز می‌باشد. اسناد موجود در کتابخانه مرکزی آستان قدس، در زمره غنی‌ترین و منحصر به فردترین اسناد این دوره به‌شمار می‌آید که ارزش اطلاعاتی زیادی در زمینه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، مذهبی و سیاسی دارد. پژوهشی که در اینجا تقدیم می‌گردد، به موضوع سیورغال برمی‌گردد که یکی از اصطلاحات مهم مالی دوره صفویه می‌باشد که در نگارش آن سعی شده با بررسی مختصر پژوهش‌های انجام شده، اطلاعات اسناد سیورغال موجود در این مرکز، براساس محتوا و اهمیت موضوعی دسته‌بندی شود و در صورت لزوم برای توضیح بیش‌تر آن از منابع همزمان استفاده گردد.

کلیدواژه‌ها:

پژوهش‌های تاریخی، اسناد دوره صفوی، اصطلاحات مالی، سیورغال.

* * *

* کارشناس ارشد تاریخ ایران دوره اسلامی و سرپرست گروه اسناد سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی.

مرکز اسناد آستان قدس رضوی، از سال ۱۳۷۶ ش. / ۱۹۹۷ م. به منظور حفظ و نگهداری اسناد مربوط به آستان قدس و خراسان تأسیس گردید. هسته اولیه اسناد این مرکز - که بخشی از آن در این مقاله معرفی می‌گردد - اسناد اداری آستان قدس مربوط به سال ۱۰۰۰ق. به بعد می‌باشد و قریب ۶۸۲،۰۰۰ برگ سند تخمین زده شده است. اسناد صفویه این مرکز، متشکل از ۶۹،۰۰۰ هزار صفحه سند، به سالهای ۱۰۰۰ق. / ۱۵۹۲م. تا ۱۱۴۶ق. / ۱۷۳۴م. مربوط می‌شود و حاوی موضوعات متنوعی در زمینه مسائل اداری، مالی، پرداختها و دریافتهاست و از اهمیت منطقه‌ای و کشوری برخوردار است.

بسیاری از این اسناد گرچه در برگیرنده محتوایی محلی است، اما شکل و شیوه و نگارش و ارتباط آنها با دربار اصفهان، از جنبه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ادبی، درخور تعمق است.

در مورد سیورغال، تاکنون پژوهشها و مقالاتی چند به رشته تحریر درآمده است. کتاب پژوهشی در تشکیلات دیوان اداری اثر بوسه؛ بررسی چند سند تاریخی در مورد سیورغال، اثر ورهرام؛ کتاب مالک و زارع و مقاله سیورغال لمبتون در دایره‌المعارف بزرگ اسلام، و تاریخ اقتصادی صفویه، تألیف فلور، در زمره این آثار به شمار می‌آید که هر کدام به جنبه‌هایی از این موضوع پرداخته‌اند.

بررسی غالب این منابع، نشان می‌دهد که این پژوهشها بیش‌تر بر پایه اطلاعات فرمانهای سیورغال در دوره‌های مختلف نگارش یافته است و در مورد کم و کیف اداره سیورغالات و تطور آن باتوجه به کمبود منابع، اطلاعات کمی آورده شده است.

تهیه و تدوین این مقاله، بر پایه اسناد سیورغال موجود در مجموعه اسناد صفوی مرکز می‌باشد که تعداد تقریبی آنها بیش‌تر از ۶۰۰ شماره اموالی در ۱،۰۰۰ برگ سند می‌رسد. در بررسی سیورغال، سعی بر این بوده که بیش از آنکه به منابع محدود

این دوره ارجاع داده شود، به دسته‌بندی اطلاعات و محتوای اسناد پرداخته شود تا ضمن آشنائی بیش‌تر محققان با محتوا، اهمیت اطلاعات آن بیش از پیش مطمح نظر قرار بگیرد.

قبل از پرداختن به محتوای اسناد، بناچار این نکته را می‌باید یادآور شد که نظر به گستردگی محتوا، دامنه اسناد و اهمیت موضوع، بررسی آن در حوصله بیش از یک مقاله است که در آینده به آن پرداخته خواهد شد. در این مقال، باتوجه به ظرف زمان، صرفاً انواع اسناد سیورغال جهت آگاهی محققان ارائه خواهد شد. اما پایه و اساس این مقاله، بر چند موضوع کلی زیر استوار است:

- ۱- علت وجود اسناد سیورغالات در آستان قدس؛
  - ۲- معنا و مفهوم سیورغال و تفاوت‌های آن با تعاریف رایج؛
  - ۳- نحوه اداره سیورغالات و شکل واگذاری آنها؛
  - ۴- انواع سیورغالات در آستان قدس؛
  - ۵- مصارف سیورغال در آستان قدس.
- پیش از بررسی انواع سیورغالات در آستان قدس، نخست توضیح مختصری درباره معنا و مفهوم سیورغال داده می‌شود؛ سپس به خود مبحث پرداخته خواهد شد.

سیورغال چیست؟

سیورغال، مأخوذ از کلمه سیورغات‌میش به معنی هبه و بخشش می‌باشد.^۱ برخی نیز سیورغال را از کلمه سیورسل به معنی جایزه و بخشش معنا کرده‌اند^۲ که از سوی پادشاه به ارباب استحقاق داده می‌شده است.

این واژه، در طی دوره‌های مختلف تغییراتی از نظر معنی و محتوایی داشته است و در تشکیلات اداری و زندگی اجتماعی ایران، در قرن نهم و دهم و تا اوایل قرن حاضر نقشی مهم داشته است.^۳ در دوره تیموریان، سیورغال بیش‌تر به معنای بخشش مالیات مطرح بوده است.^۴ در زمان حکومت آق قویونلوها

در دوره صفویه، اهمیت سیورغالها به عنوان یکی از عوامل مهم تأثیرگذار در نظام سیاسی و اجتماعی نسبت به دوره‌های قبلی کم‌رنگ گردید و بیش‌تر از آنکه اهمیت سیاسی داشته باشد، از دیدگاه اجتماعی و مذهبی درخور تأمل بود.

انواع اسناد سیورغال در مرکز اسناد آستان قدس رضوی

حدود ۱,۰۰۰ برگ سند سیورغال مرکز را - که مربوط به سالهای ۱۰۰۰ تا ۱۱۴۶ ق. است - می‌توان در چندین دسته تقسیم کرد:

۱- اسناد مزارع و مواضع مربوط به مشهد و توابع آن؛

۲- اسناد مزارع و مواضع مربوط به ولایات؛

۳- اسناد مربوط به اعراب بیچاره (بدون زمین)؛

۴- اسناد مربوط به جماعات متفرقه؛

۵- اسناد مربوط به جماعت نمک کش؛

۶- عشر ده و نیم سیورغالات.

درخور یادآوری است که آماري که در مورد مزارع یا سایر اماکن ارائه خواهد شد، براساس اسناد موجود است و امکان تغییر در آن، در آینده وجود دارد. پنج مورد اول مربوط به دریافتهای آستان قدس و مورد ششم، مربوط به پرداخت می‌باشد.

۱- اسناد سیورغال مربوط به مشهد و توابع آن

این اسناد، شامل مواضع، مزارع و باغات مربوط به مشهد و اطراف آن می‌باشد که به مقدار دریافتی و هزینه‌های انجام شده از محل درآمدها اشاره دارد. تعداد مزارع و قریه‌های سیورغال در مشهد، باتوجه به اسناد ۱۷ مزرعه بوده است. مزارع قدیمی در اسناد با عنوان سیورغالات قدیمی و مزارعی که بعداً به سیورغال مقرر شده، سیورغالات جدید نامیده شده است.

از این میان، شش مزرعه جزو سیورغالات

و قراقویونلوها نیز، این واژه مطرح بوده و زمینهای زیادی به عنوان سیورغال به افراد داده می‌شده است. به نحوی که این امر باعث تضعیف حکومت مرکزی می‌شد و سعی آنان در کاهش تعداد سیورغالات بود که در نهایت با شکست مواجه شدند.^۵

شاهان صفوی، سیاست متفاوتی نسبت به سیورغال در پیش گرفتند. آنان سیورغالها را محدود و به اندازه‌های کوچک‌تری تقسیم کردند. در آن دوره، جهتگیری اعطای سیورغال - که قبل از آن بیش‌تر به افراد نظامی و نخبگان سیاسی داده می‌شد - به سمت و سوی طبقات مذهبی گرائید. علت این چرخش، در ماهیت حکومت صفوی بود. زیرا آنان به منظور افزایش مقبولیت عمومی و گسترش تشیع، از این رسم استفاده می‌کردند. واژه سیورغال را، از چندین جنبه در دوره صفویه می‌توان مورد بررسی قرار داد:

۱- گیرندگان سیورغال: در این دوره، معمولاً طبقات مذهبی،^۶ موقوفات،^۷ حکام و افراد عادی، برای امور نظامی در زمره گیرندگان سیورغال بودند.^۸

۲- محل اعطا: املاک خالصه شاهی، زمین تملک شده، دهکده، باغات و مزارع، آسیابها و قنوات و یا معافیت ملکی و مالیاتی بود.^۹

۳- هدف از اعطا: تحبیب قلوب زیردستان، آبادی ملک و زمین، مصارف نظامی و پرداخت حقوق نظامیان و تأمین معیشت گیرندگان سیورغال.^{۱۰}

سیورغالها، در دوره صفویه صرفاً از حالت اهدای زمین یا محل و موضع خاص خارج شد و گاهی معافیت‌های مالیاتی از درآمدها و منابع را نیز شامل می‌شد.^{۱۱} ماهیت سیورغالها دائمی بود و معمولاً بعد از فوت فرد به وراثت وی می‌رسید و طی حکمی از سوی شاه تجدید می‌شد. معمولاً بعد از فوت شاه و به تخت نشستن پادشاه جدید، سیورغالات را مجدداً پادشاه تأیید می‌کرده است.^{۱۲}

جدید و ۱۱ مزرعه قدیمی بوده است. قدیمی‌ترین سیورغال مشهد به سال ۱۰۲۳، مربوط به مزرعه گوارشک است که طی حکمی از سوی شاه عباس اول، از تیول بیگلربیگی خارج و به سیورغال داده شده است.^{۱۳}

آخرین سیورغال مشهد، به سال ۱۲۱۱ق. و به مزرعه پس پشته مربوط است.^{۱۴} (سند شماره ۱)

۲- اسناد سیورغالات ولایات

اولین سند این دسته، مربوط به سال ۱۰۲۵ می‌باشد.^{۱۵} منظور از ولایات، شهرستانهای خراسان و دیگر شهرهای ایران بوده است.

تعداد کل مزارع و مواضع، ۵۲ مورد بوده است که قدیمی‌ترین آنها مربوط به مزرعه کلاتچه اروج نیشابور به سال ۸۹۹ق.^{۱۶} و جدیدترین آنها مربوط به ۱۱۲۴ دارالسلطنه هرات^{۱۷} می‌باشد.

اسناد سیورغال مربوط به مشهد و ولایات، از نظر شکلی و محتوایی شبیه هم است و شاکله آنها عبارت است از:

۱- شروع آنها با سربرگ، انجام مهمات و معاملات سرکار فیض آثار، اوارجه، ابواب‌المال و سیورغالات، مشهد یا ولایات، محل موردنظر.

۲- ذکر قدیم یا جدید بودن سیورغال.

۳- باتوجه به اینکه سیورغالات طی حکم یا رقم شاه اعطا می‌شده، در ابتدای هر سند، سال صدور حکم نوشته می‌شده است.

۴- در اسناد سیورغالاتی که در تملک آستانه نبوده و بخشی یا همه درآمد آن صرف امور می‌شده، نام دیوان‌الصداره ذکر می‌گردیده است.

۵- کلمه مفرده، در اسناد به کار رفته که به درآمدهای حاصل شده از سیورغال اشاره دارد.

۶- کلمه من ذالک که در اسناد به کار رفته، بر مخارجی اطلاق می‌شده که از محل درآمدها صورت می‌پذیرفته است.

۷- گاهی سیورغالی کوچک بوده و با توجه به درآمد کم آن، به یک نفر بیش‌تر داده نمی‌شده است. اما گاهی در محل بزرگی مانند سمنان، سیورغالات متنوعی همچون مزرعه، باغ و آسیاب وجود داشته که درآمد آن نیز مصارف متعددی داشته است. (سند شماره ۲)

۳- اعراب بیچاره

منظور از لفظ اعراب بیچاره، عربهای بدون زمین در منطقه جنوب خراسان بویژه ترشیز بوده است. اولین سند آن، در سال ۱۰۲۵ق. در زمرة سیورغالات و مسلمیات آمده^{۱۸} است و آخرین سندش، مربوط به سال ۱۱۲۷ق. بوده است.^{۱۹} (سند شماره ۳)

۴- جماعت خلفی نمک‌کش

اولین سند این دسته، به سال ۱۰۲۵ق. است که مربوط به دریافت مالیات از محل درآمدهای استحصال نمک است^{۲۰} و آخرین آنها، مربوط به سال ۱۱۲۷ می‌باشد.^{۲۱} محل دقیق این جماعت، در اسناد مشخص نیست. (سند شماره ۴)

۵- جماعت متفرقه

جماعت متفرقه‌ها، شامل گروههای مختلف و افراد متفرقه در نقاط مختلف خراسان می‌باشد که مبلغی را هر ساله پرداخت می‌کرده‌اند. قدیمی‌ترین سند، مربوط به سال ۱۰۲۵^{۲۲} و آخرینش به سال ۱۱۲۶^{۲۳} مربوط است. سه مورد اخیر، زیرمجموعه احشامات (رعایا) در اسناد ذکر شده است که مجموعه افراد و گروههای متفرقه‌ای بوده‌اند که همه ساله مبالغی به صورت نقدی یا معادل جنسی آن به آستان قدس می‌پرداخته‌اند. احتمالاً این پول، مالیات مراتع یا زمینهای بوده که در اختیار آنها قرار داشته است. در کتاب تذکره الملوک، در شرح وظایف متولی آستان قدس، جمع‌آوری درآمدها از ایلات نیز آمده است

خود، درباره آن بحث خواهد شد. میزان دریافت عشر ده و نیم از سیورغالات، باتوجه به اسناد موجود تغییرات کمی داشته است، مگر در موارد خاصی که در منابع در مورد زیاده روی در اخذ وجوهات از سیورغالات ذکر شده است.^{۲۷} (سند شماره ۶)

جنبه‌های مهم در اسناد سیورغال

مهم‌ترین نکات اسناد، به صورت دسته‌بندی شده در این جا ذکر می‌گردد:

محل اعطای سیورغالات

یکی از سؤالات مهم، محل اعطای سیورغالات می‌باشد. باتوجه به منابع، سیورغالات معمولاً از املاک خالصه داده می‌شده و در مواردی نیز از زمینهای دولتی در اختیار بیگ‌لریگیها بوده که باعث اختلافاتی می‌شده است. اما در این اسناد، ما به محل جدیدی از اعطای سیورغالات برمی‌خوریم و آن محال وقفی بوده است؛ در اسناد صریحاً ذکر شده که سیورغال از بابت محال وقفی. بررسی سیورغالات آستان قدس، نشان می‌دهد که بیشتر آنها جزو موقوفات آستان به شمار می‌آمده است؛ حال سؤال اینجاست:

۱- چرا موقوفات به سیورغال داده شده است؟ یعنی زمینهای وقفی آستان قدس به خود آستان قدس داده شده است!

۲- آیا دخل و تصرف در زمینهای وقفی، مجاز بوده است یا خیر؟

در منابع آمده که از محال وقفی سیورغال داده می‌شده است که البته بیشتر مربوط به روحانیون در پرداخت وظیفه بوده، اما سیورغال کردن محال وقفی برای مخارج خود آستانه، محل سؤال است. تفسیر و پاسخ به این سؤالات در برداشت از یک کلمه و آن، مالوجهات می‌باشد. در مورد این اصطلاح، دو دیدگاه مطرح است:

(... و ایلات که مالوجهات آنها به سیورغال مقرر بود ...).^{۲۴} این ایلات، زیر نظر وزیر قراالوس در دربار اصفهان بودند.^{۲۵} (سند شماره ۵)

از نکات مشترک در مورد انواع گوناگون اسناد سیورغال - که در بالا ذکر شد - می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- کلیه اسناد مربوط به دریافت درآمد از سیورغالات، با سربرگ، انجام مهمات و معاملات سرکار فیض آثار، اوارجه، ابواب‌المال و سیورغالات شروع می‌شود.

۲- مقدار دریافتی در طی سالهای متمادی یکسان است یا نوسان بسیار کمی دارد.

۳- مصارف درآمدها متنوع می‌باشد و در زمینه‌های مختلف هزینه می‌شده است.

۴- کلیه مواضع و مزارع در طول بیش از یکصد سال ثابت بوده و به صورت سیورغال در اختیار آستانه بوده است.

۶- عشر ده و نیم

اصطلاح عشر ده و نیم - که احتمالاً یک دهم محسوب می‌شده - ناشناخته باقی مانده است. مجموعه اسنادی که در ذیل این دسته قرار می‌گیرد، از نظر اداری با بقیه متفاوت است و در زیرمجموعه دفتر توجیهات منظم شده است و شامل اسناد پرداخت در آستان قدس می‌باشد. این اسناد، از نظر کارکردی اهمیت زیادی دارند، ولی ارتباط کمی با آستان قدس دارد. دقیقاً مشخص نیست چرا اسنادی که دو سوم آنها مربوط به نظام اداری خراسان می‌باشد، در ذیل اسناد اداری آستان قدس دسته‌بندی شده است.

اولین سند عشر ده و نیم، به سال ۱۰۴۱ق. مربوط است.^{۲۶} منظور از عشر ده و نیم، دریافت مبلغی پول از سیورغالات آستان قدس و سیورغالاتی می‌باشد که معمولاً مصارف نظامی داشته است و در جای

۱- مالوجهات: از مال و جهات، به معنی عقار ضایح، نقد و جنس، و اجاره اراضی، آمده است.^{۲۸}

۲- مالوجهات به معنی مالیات، چنانکه لمبتون در مالک و زارع به آن اشاره کرده است^{۲۹} و مینورسکی، از آن تحت عنوان مالیات مستمر یاد کرده است.^{۳۰}

از هر دو دیدگاه، می توان به اسناد موجود نگاه کرد. در سندی به سال ۱۰۶۷ در مورد قریه ترشیز، ذکر شده که حصه معینی از مال و منال ترشیز به تنخواه اخراجات سرکار فیض آثار است.^{۳۱}

به نظر می رسد، هر دو برداشت از اسناد صحیح می باشد. لمبتون ذکر کرده که صاحبان تیول و سیورغال مشمول پرداخت عوارض مخصوصی بودند^{۳۲} و قسمتی از حقوق مأموران از جمله رسوم، از محل آن تأمین می شده است.^{۳۳} آستان قدس نیز - که جزو سیورغال گیرندگان به شمار می آمد - مبالغی در چارچوب عشر و ده نیم به صورت منظم پرداخت می کرده است. در سندی به سال ۱۰۶۹ مربوط به مزرعه شاه فیل طوس، صاحب مزرعه در عریضه ای صریحاً ذکر کرده که مزرعه، ملک شخصی وی بوده و مالوجهات (مالیات) آن متعلق به آستان قدس است^{۳۴} اما جای یک سؤال مهم باقی است که چرا درآمد زمینهای وقفی به سیورغال به خود آستان قدس داده شده است؟ هرچند محل مصرف آنها، مختص خود آستانه بوده است! شاید وجود شاه به عنوان متولی آستان قدس، این قدرت را به وی می داده که در مصرف و شکل اداره آن، به هر نحو که بخواهد دخالت کند، مانند مزرعه دینه تپه، وقفی شاه عباس که به وقف درآمد و برای مخارج نظامی به سیورغال داده شده بود.^{۳۵} البته باید به این نکته توجه کرد که این تغییر و تحولات، در حوزه وقفیات شاه عباس رخ می داده است.

علاوه بر املاک خالصه و محال وقفی، برخی سیورغالها از تیولها داده می شده است. چنانکه مزرعه گوارشک در ابتدا تیول بیگلربیگی مشهد بوده

است.^{۳۶} مزرعه جزئی نیز - که ابتدا جزو سیورغالها مشهود بوده - در سال ۱۱۰۰ به تیول وکلای حاکم داده شده است؛ اما قسمتی از درآمد آن، متعلق به آستان قدس بوده است.^{۳۷}

در مورد اعراب، جماعت نمککش و جماعت متفرقه نیز، از خود افراد مبلغی اخذ می شده است. موارد خاص مانند درآمد از قریه اخلومد از کاهبها، جریبانه^{۳۸} و سرطناب، در ذیل پرداختها به آستان قدس نام برده شده است.^{۳۹}

واگذاری و اداره سیورغالها

مهم ترین مرجع واگذاری سیورغالها، شاه بوده است. اما به گفته خلاصه التواریخ، وزیر خراسان نیز می توانسته سیورغال اعطا کند. منشی در این باره آورده است: «... بعد از فراغ از مهمات مذکور، نظر اعزاز احترام بر احوال میمنت مآل سادات و علما و فضلا و شعرا و سایر ارباب عمایم و اکابر و اعظام فکنده، هریک از آن جماعت را فراخور حسب و نسب و تعظیم و تکریم، سیورغال و انعام ... ساخت.»^{۴۰} البته او مشخص نکرده که آیا خود وی مستقیماً اقدام به دادن سیورغال کرده و اختیار این کار را داشته یا فقط آن را ابلاغ کرده است. چنانچه از متن دستورالملوک مستفاد می گردد، احتمالاً وزیر ایالت از وزیر دیوان اعلا درخواست می کرده و بعد از تأیید پادشاه و تجویز صدر، دادن آن امکان پذیر بوده است.^{۴۱} البته ممکن است بعد از اینکه شاه پروانچه را صادر و صدر ممالک محروسه آن را تجویز می کرد، نظارت در منطقه باتوجه به بُعد مسافت در اختیار هر وزیر منطقه بوده باشد.^{۴۲}

در اسناد، در مورد نحوه اجاره دادن زمینها و جمع کردن عواید، اطلاعات جامعی نیامده است. زمینهای که درآمد آنها متعلق به آستان قدس بوده، درآمد آنها را محصلان آستان قدس جمع آوری می کرده اند. اما در مورد جمع آوری عشر ده و نیم

سیورغالات، عوامل صدر دخالت می‌کرده‌اند^{۴۳} و تحصیلدار، معمولاً موارد مختلفی را از املاک جمع‌آوری می‌کرده است.

در سند تحصیلات موجود در مرکز - که مربوط به حیدرقلی آقا تحصیلدار ثبت است - مشخص می‌شود که اول تفصیل شرح درآمدها را صدر در برابر صادر می‌کرده و تحصیلدار، بر پایه آن اقدام به جمع‌آوری می‌کرده است. به عنوان مثال از یک منطقه از بابت مالیه ابریشم، رسوم داروغگی، محال تیول تفنگچیان و محال سیورغال کلانتر، پول دریافت کرده است.^{۴۴} جالب اینکه ماه رمضان در تمامی موارد جزو تخفیفات بوده است و کسی حق نداشته پولی دریافت کند. تحصیلدار برای یک منطقه انتخاب می‌شده و موظف بوده کلیه درآمدهای مختلف را جمع و بعداً به تفکیک از هم مجزا کند و برای هر کدام دستورالعمل خاصی وجود داشته است. البته این در مواردی بوده که احتمالاً برای یک منطقه صادر نمی‌شده است. چون افراد حق وصول برات را خود نیز داشته‌اند و بعضاً از طریق تحصیلدار، صرفاً اقدام نمی‌شده است. چنانچه اراضی به اجاره داده می‌شده، فرد موظف بوده با آستان قدس برای پرداختها هماهنگی کند تا تحصیلداران نسبت به آنها سختگیری نکنند.^{۴۵}

یکی از موارد مهم، مقدار دریافتی تحصیلداران می‌باشد. شاردن ذکر کرده که یک چهارم وجه مال برای تحصیل گرفته می‌شده است.^{۴۶} که البته این مقدار باتوجه به نزدیکی یا دوری راه متفاوت بوده است. مؤلف دستورالملوک آورده است که: تحصیلداران پنج درصد برای اطراف اصفهان و ده درصد برای سایر مناطق از کل مبلغ را از فرد صاحب برات اخذ می‌کرده‌اند. در زیرمجموعه اداری آستان قدس، در قسمت اوارجه، در کنار ارباب‌التحاویل از ارباب‌التحصیل نیز یاد شده که مرتبط با تحصیلداران آستان قدس می‌باشد. این تحصیلداران، حساب جمع

و خرج داشته‌اند. در برخی موارد، مستوفی سیاهه‌ای تهیه می‌کرده که طومار تحصیلدار براساس آن نوشته می‌شده است مانند هرات.^{۴۷}

در مورد عشر ده و نیم تا حدودی تحصیلداری و درآمدها متفاوت بوده است. در اسناد موجود عشر ده و نیم از متولیان شاهد، مزارات ارباب سیورغالات، مستأجران موقوفات و معادن نام برده شده است. تحصیلدار به هنگام مراجعه می‌بایست حق‌التولیه، حق‌النظاره موقوفات و عشر ده و نیم سیورغالات را جمع‌آوری می‌کرده است. چنانچه در محل صاحبان سیورغال، مستأجران و ضابطان موقوفات حاضر می‌بودند، موظف به همکاری با محصل بوده‌اند. علاوه بر وظیفه همکاری افراد فوق، خود محصلان نیز یک روز بیش‌تر حق ماندن در محل را نداشته‌اند. براساس طومار در دست، مبالغ را می‌بایست بررسی و دریافت می‌کردند و چنانچه خطا یا اشتباهی در ارقام طومار می‌دیدند و یا محلی از قلم افتاده بود، در طومار می‌گنجانند و دریافت می‌کردند و اجازه دخل و تصرف در مبالغ - چنانچه موردی اشتباه می‌یافتند - داشته‌اند.^{۴۸} جالب اینکه در ماه رمضان، مالیاتی بر سیورغالات تعلق نمی‌گرفته و جزو تخفیف بوده است.

کلیه رعایای مزارع، موظف بوده‌اند چنانچه هریک از افراد فوق در محل حضور نداشته‌اند، مستقیماً با محصل ارتباط داشته و مبالغ را پرداخت کنند. زیرا وی حق ماندن در محل را در طولانی مدت نداشته و طومار را می‌بایست به صدر تحویل می‌داده است. طوماری که در اختیار تحصیلدار قرار داشته، مستوفی یا بیگلربیگی تهیه می‌کرده و در آن مواردی مانند تفاوت پول رایج (تبریزی - خراسانی) و تفاوت اوزان درج می‌شده است.

در مورد برآورد مقدار مبلغ مالیات مطالبی نیامده است؛ اما در برخی اسناد چنانچه برآوردی صورت گرفته، تا آخر به همان ترتیب حفظ شده است؛ مثلاً

برآورد میرزا محسن رضوی تا آخر بدون تغییرمانده است.

محل مصرف سیورغالات

از درآمد سیورغالات، دو استفاده عمده می‌شده است: اول درآمدهای آستان قدس که اغلب صرف خود مجموعه می‌شده، و دوم عشر ده و نیم که صرفاً برای پرداخت مصارف نظامی بوده است. گفته شد که دیدگاه در مورد مصرف سیورغالات، همان پرداخت وظیفه بوده و چنانچه به موقوفه‌ای داده می‌شده، برای دادن وظیفه به فرد بوده است. چنانچه در ذیل وظایف متولی آستان قدس در دستورالملوک پرداخت وظیفه ارباب و وظایف آمده است،^{۴۹} بررسی اسناد نشان می‌دهد که مصارف متعددی برای درآمد سیورغالات آستان قدس بوده است. مقدار دریافت پول از سیورغالات، مشخص و قطعی بوده است. فقط در مورد قریه اخلمد به طور اخص از مشخص و نامشخص نام برده شده است و مبلغی را برای کمبودهای احتمالی کنار می‌گذاشته‌اند. در این اسناد، مبلغ نامشخص از بابت نقصان دفتری و رسید منافع تیولداری ذکر شده است.^{۵۰}

۱- مصارف آستان قدس

برخی از درآمدهای حاصله از سیورغالات، صرف بیوتات در آستان قدس می‌شده است. معمولاً استفاده مختلفی از درآمدهای سیورغالات می‌شده و سال به سال محل مصرف و شکل آن متفاوت بوده است. پرداخت به خونچه‌دار (خونچه‌دار)، انباردار، شربت‌دار و خازن آستان قدس^{۵۱} به طور تقسیم یا در نظر گرفتن مبلغی به طور سالیانه برای مصرف خاص مانند سوخت چلچراغ، قیمت فرش، حق تعمیرات دخل به طور پراکنده و تنقیه نهر شاهی، از این دست بوده است. محتوای اسناد، گویای آن است که درآمد مربوط به اعراب بیچاره، جماعات

متفرقه و جماعت خلفی نمک‌کش، در اکثر موارد برای آستان قدس هزینه شده است^{۵۲} و برای مشهد مقدس و ولایات در برخی موارد داده شده است.^{۵۳}

۲- پرداختهای مربوط به کارکنان آستان قدس

بسیاری از پرداختهای درآمدی آستان قدس، از محل سیورغالات مشهد و ولایات صرف پرداخت پول به کارکنان شده است و این شبهه را ایجاد می‌کند که شاه چون خود متولی آستان قدس بوده، برای بهبود امور در نظام اداری، سیورغالات را اهدا می‌کرده است. پرداخت پول در مقطع خاص سالهای ۱۱۱۴ تا ۱۱۳۰ برای دارالشفاء، مبین این نکته بوده است.^{۵۴}

در دوره صفویه، پرداختهای گوناگون مالی به کارکنان آستان قدس می‌شده که دارای مشابهتها و مبادیتهائی می‌باشد. این پرداختهای مالی به کارکنان، از محلهای گوناگونی بوده که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

۱- مرسوم: درآمد و مستمری به کلیه کارکنان مانند کتابخانه، دارالشفاء،^{۵۵} خدام، فراش، حفاظ.^{۵۶}

۲- مواجب: حقوق به کارکنان مانند چاهجویان، دارالشفاء و بیمارداران.

۳- وظیفه: به افراد مختلف؛ جالب آنکه به کارکنان آستان قدس نیز وظیفه پرداخت می‌شده است. باتوجه به کارکرد وظیفه، تا حدودی ابهام وجود دارد و امکان دارد تعدادی از کارکنان آستان قدس جزو طبقات مذهبی بوده و از این راه وظیفه می‌گرفته‌اند و تعدادی نیز جزو کارکنان نبوده ولی از محل سیورغال دریافت می‌کرده‌اند. نکته جالب در این جاست که تمام گیرندگان وظیفه و سیورغال، می‌بایست عشر ده و نیم خود را جداگانه می‌پرداخته‌اند. در سند عشر ده و نیم به سال ۱۰۹۶، در پرداخت کنندگان عشر ده و نیم از متولی سرکار فیض آثار از بابت آستان قدس، اولاد میرجعفر، اولاد میرزا بدیع مهرداد و اولاد میرفیض، نام برده شده است.^{۵۷}

۳- مصارف متفرقه:

- پرداخت پول کل مالیات منطقه دیگر؛ چنانچه آستان قدس خود به خاطر نرسیدن درآمد مس معدن بزوشک، از حق الشرب قنوات عشرت آباد پول دریافت کرده است.^{۵۸}

- پرداخت پول عوض عشر ده و نیم که از یک منطقه گرفته شده و در عوض منطقه دیگری که سهم خود را پرداخت نکرده بود، می آمد.^{۵۹}

- مبیع از قرار تسعیرنامه چه که درآمد حاصل را صرف خرید براساس تسعیرنامه چه می کرده اند.^{۶۰}

- حق السعی: که به کارکنان پرداخت می شده است.

- رسم میراب.

- مساعده به کارکنان.

- پرداخت حق التولیه متولی.

- زکات: که تنها در مورد حاصل مزرعه بویمرغ بوده است.^{۶۱}

صدور براتها، معمولاً برای سال بعد بوده است؛ یعنی سند ۱۰۳۷ صدور برات آن به خاطر محل دریافت و نظام اداری، سال بعد تعبیر می شده است. اما در مواردی، صدور برات به ۲ سال، ۳ سال و یا حتی ۵ سال بعد داده شده است. براتها را متولی صادر می کرده است و بعضاً در اسناد به احکام بروات نیز برخورد می شود.^{۶۲}

در مورد عشر ده و نیم نیز چنانچه گفته شد، مصرف نظامی داشته و از کلیه مزارات و بقاع، سیورغالات گرفته می شده است. تفنگچیهای که در خراسان بوده اند، این پول را دریافت می کرده اند، خصوصاً در منطقه قندهار که اهمیت زیادی داشته است. پول تفنگچیها بعد از طی مراحل اداری، به صورت ششماهه به آنها پرداخت می شده و موجب هر بلوک به جایی حواله می شد. تفنگچیها در محل خدمت تحت نظر بوده اند و چنانچه حضور آنها تداوم می داشته، اسامی آنها در دفتر

تفنگچی اقا بر ثبت و وزیر تفنگچیان آن را نظارت می کرده است.

پرداخت پول، به صورت نقد و جنس بوده است. معمولاً چون موجب تفنگچیان به جاهای مختلفی حواله می شده، یک نفر به صورت وکیل با ارائه و کالتنامه چه پول همه را دریافت می کرده و یا تحصیلدار، پول آنها را می گرفته و حق التحصیل خود را از آن برمی داشته است. گاهی یک منطقه به صورت مداوم مخصوص یک گروه بوده؛ چنانچه قریه کرکنج شیروان مخصوص قورچیها بوده است.^{۶۳}

چنانچه تفنگچی پولی به رسم مساعده نیاز می داشته، عریضه ای به رده بالا (تابین، یوزباشی و میزباشی) می نوشته و بیگلربیگی آن را تأیید می کرده است. معمولاً این درخواست به محلی که موجب او از آنجا تعیین شده بود، فرستاده می شد؛ چنانچه در اسناد برای آستان قدس هم درخواستهای دیده می شود. مسئول کلی این درآمدها، صدر بوده است که در سالهایی که به هر دلیل نبوده، به جهت دیوان پول ضبط می شده است.^{۶۴}

به نظر می رسد آستان قدس، نقش کلیدی در خراسان به لحاظ اداری، سیاسی و اقتصادی داشته است. برخوردار بودن از موقوفات، اهمیت مذهبی حرم مطهر و نقش متولی به عنوان فردی که ارتباط نزدیک با شاه داشته و خود از افراد قدرتمند خراسان محسوب می شده، این جایگاه را تثبیت می کرده است. شاید دوری خراسان از پایتخت، باعث شده بود که حاکمان صفوی، مرکز اداری - سیاسی در آستان قدس برای خود درست کنند. اینکه اکثر احکام و اسناد مربوط در مرکز اسناد سواد آن می باشد، مبین این است که احتمالاً رونوشتی از اسناد قبل از اینکه به اصفهان ارسال شود، در اینجا برداشته شده و اصل آن به دربار فرستاده می شده است.

◆ پی‌نوشتها

۱- برتولد اشپولر، *تاریخ مغول در ایران*، ترجمه محمود میرآفتاب (تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۱)، ص ۳۳۷.

2- E. Van Donzel Lamton "syourghal", *Encyclopedia of Islam*, The Vol. ix, liden: brill, 1977.

۳- غلامرضا ورهرام، «بررسی چند سند تاریخی سیورغال و مسلمی»، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی*، سال بیستم، شماره سوم، (پائیز ۱۳۶۶)، ص ۶۶۷.

4- An Lamton –Syourghal.

5- Velademir Minosky, *The Aggoyunlu Land Reforms*, (Soas 17, 1955), pp 444 - 462.

۶- موارد زیادی از اهدای سیورغال به روحانیون و سادات در دوره صفویه دیده می‌شود. ویلم فلور معتقد است که: سیورغال خارج از زمینهای وقفی به منظور احترام، به اشخاص عالیرتبه مذهبی داده می‌شد که به بازماندگان آنها می‌رسید.

- Willem Floor, *Fiscal History of Iran in safauid and qajar priod*, (New York: Biblioteca press, 1988), p 59.

گاهی این زمینها از محل زمینهای بایر یا زمینهای خالصه داده می‌شد و دادن آن، متضمن معافیت‌های مالیاتی بود. آن لمبتون، *مالک و زارع در ایران*، ترجمه منوچهر امیری (تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۶۲)، ص ۱۱۶.

نمونه‌هایی از اعطای سیورغال به افراد:

... میرزا ابراهیم همدانی از سادات طباطبائی الحسینی است. در دولت حضرت اعلا شاهی ظل‌اللهی مکرراً به اردوی معلا آمده، منظور نظر عنایات خسروانه و به سیورغال و ادارات مرغوب معزز و به انعامات وافره بهره‌مند گشته ... (اسکندریگ ترکمان، *عالم آرای عباسی*، تصحیح محمداسماعیل رضوانی (تهران: دنیای کتاب، ۱۳۷۷)، جلد ۱، ص ۱۵۰).

یا در ذکر میرتقی‌الدین محمد، آورده که از مبلغ چهل تومان رقبات و املاک به سیورغال وی بوده است. (همان، ص ۱۵۳).

یا در ذکر سادات دوره صفویه آورده:

شاه قاسم نوربخش در قصبه... از جانب اشرف به سیورغالات از اکثر سادات قلم و همایون امتیاز داشت ... (همان، ص ۱۴۵).

خواجه شهاب‌الدین از اولاد شیخ ابوسعید ابوالخیر، درخواست سیورغال معافیت نموده که با وی موافقت شده است. (عبدالحسین نوائی، *اسناد و مکاتبات تاریخی ایران*، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۷۰، ص ۳۹۹).

حتی از یزکانی که برای غارت به سرزمین خراسان وارد می‌شدند نیز، سیورغالات به سادات و روحانیون داده‌اند. چنانچه شیبک خان از یک در سال ۹۱۵ و عبیدالله خان از یک در ۹۳۲ فرمانهائی برای سادات مشهد صادر کرده‌اند. محمدتقی مدرس رضوی، *سالشمار وقایع مشهد* (مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۷۸)، ص ۲۴۲.

۷- قبور محترم ائمه و خصوصاً حرم مطهر امام رضا (ع)، مورد توجه ویژه شاهان صفوی بود و سیورغالاتی برای اداره امور آنها داده می‌شد که موظف بودند در اموری مانند پرداخت وظیفه هزینه کنند. (غلامرضا ورهرام، *پیشین*، ص ۶۷۱).

مؤلف *خلاصه‌التواریخ* در شرح حال شاه تهماسب آورده است: «... بیش‌تر از زمان سلاطین سابقه، اخراجات سرکار عتبات عالیات که همه زر نقد از خزانه عامره قریب به پنج، شش هزار تومان به مشهد مقدسه رضیه رضویه علی مشرفها الصلوات و التحیه و آستانه مقدسه قم و آستانه امامزاده واجب‌التعظیم و التکریم، امامزاده عبدالعظیم ... راهی کردند. احمد بن حسین منشی، *خلاصه‌التواریخ*، تصحیح احسان اشراقی (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۶۳)، ص ۵۹۸.

۸- موارد زیادی از دادن سیورغال به امرا و حکام در دست می‌باشد، از جمله می‌توان به دادن سیورغال به خان احمد گیلانی اشاره کرد. (احمد بن حسین منشی،

خلاصه‌التواریخ، جلد ۱، ص ۴۷۰.

9- Willem Floor, *op.cit*, p 58

۱۰- یکی از دلایل مهم اعطای سیورغال، دادن پاداش به زیردستان و جلب اعتماد آنان بوده که در موارد متعددی در دوره صفویه انجام می‌شده مانند اعطای سیورغال به رشیدیگ، کلانتر نخجوان که حامل پیام سیاست رستم خان، حاکم گرجستان بود. محمدیوسف واله قزوینی، **خلدبرین**، تصحیح و تعلیق محمدرضا نصیری (تهران: انجمن آثار و مفاخر ملی، ۱۳۸۰)، ص ۳۹۶.

دادن موضع یزدکان به اغلان امت چاوشلو به عنوان سیورغال (احمد بن حسین منشی، **پیشین**، جلد ۱، ص ۸۹).

11- Willem, Floor, *op.cit*, p 34.

۱۲- برای اطلاعات بیشتر درباره فرمانهای سیورغال موروثی، بنگرید به: حسن‌آبادی، ابوالفضل، سادات رضوی در مشهد (پایان‌نامه کارشناسی ارشد تاریخ دانشگاه مشهد، ۱۳۷۹).

۱۳- سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره ۳۱۹۷۴/۲.

۱۴- همان، سند شماره ۳۵۰۰۱/۷.

۱۵- همان، سند شماره ۳۱۹۷۵/۷.

۱۶- همان، سند شماره ۳۱۸۲۶/۱.

۱۷- همان، سند شماره ۳۴۵۶۶/۱.

۱۸- همان، سند شماره ۳۱۹۷۶/۲.

۱۹- همان، سند شماره ۳۴۳۹۶/۱۹.

۲۰- همان، سند شماره ۳۱۹۷۶/۲.

۲۱- همان، سند شماره ۳۴۹۶/۲.

۲۲- همان، سند شماره ۳۱۹۷۶/۲.

۲۳- همان، سند شماره ۳۵۰۲۶/۲.

۲۴- میرزا رفیعا، **دستورالملوک**، تصحیح محمداسماعیل مارچینکوفسکی، ترجمه علی کردآبادی، با مقدمه منصور صفت‌گل (تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۵)، ص ۱۷۳-۱۷۶.

۲۵- همان، ص ۲۷۴.

۲۶- سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره ۳۲۱۸۴/۴.

۲۷- مؤلف **خلاصه‌التواریخ** آورده است که مرشد قلی استاجلو، با بهانه خرج تفنگچیان، پول زیادی از سیورغالات اخذ کرده است. (احمد بن حسین منشی، **پیشین**، جلد ۲، ص ۸۷۵).

۲۸- علی‌اکبر دهخدا، **لغتنامه دهخدا** (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۷)، ذیل مالوجهات.

۲۹- آن‌لمبتون، **مالک و زارع در ایران**، ترجمه منوچهر امیری (تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۳۹)، ص ۷۶۱.

۳۰- مینورسکی، **سازمان اداری حکومت صفوی یا تحقیقات حواشی و تعلیقات تذکرةالملوک**، ترجمه مسعود رجب‌نیا (تهران: زوار، ۱۳۳۴)، ص ۲۷۸.

۳۱- سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره ۳۳۱۸۳/۹.

۳۲- لمبتون، **پیشین**، ص ۲۳۱.

۳۳- میرزا رفیعا، **دستورالملوک**، صص ۱۷۳-۱۷۴.

۳۴- سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره ۳۳۴۱۵/۹.

۳۵- الهه محبوب، «معرفی چند طومار از دوره صفویه»، **دفتر اسناد**، جلد ۲ و ۳، (مشهد: کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، پائیز ۱۳۸۵)، ص ۱۵۰.

۳۶- غلامرضا وهرام، **پیشین**، ص ۶۹۸.

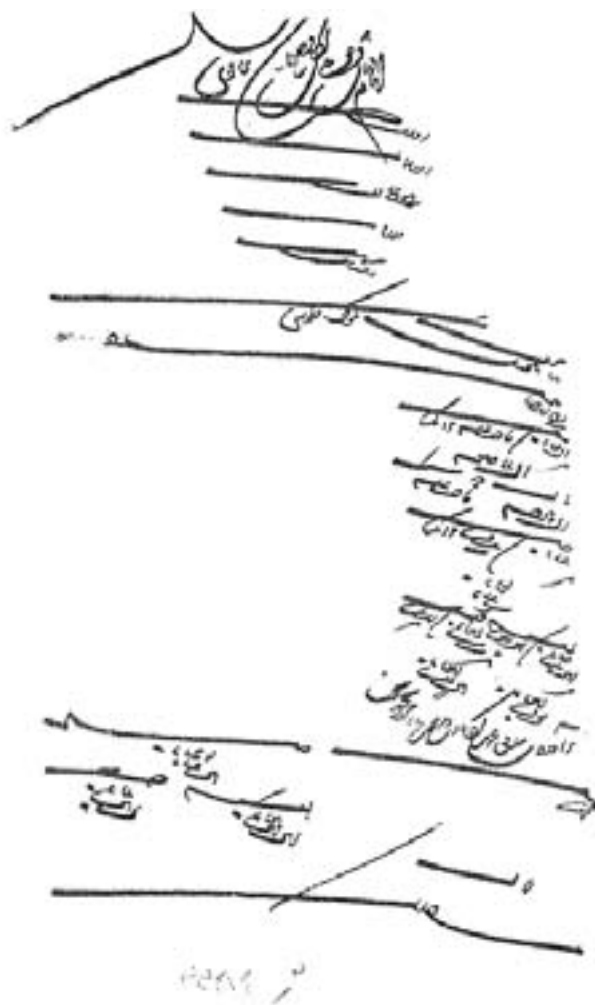
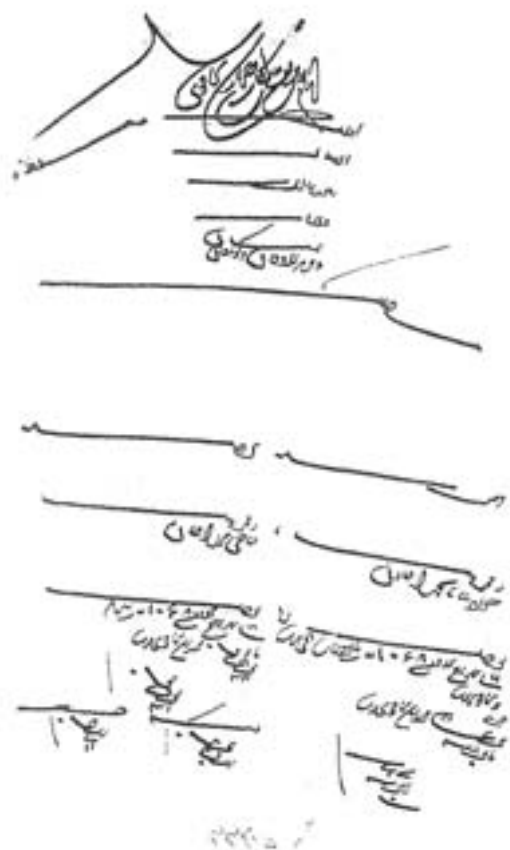
۳۷- سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره ۳۱۹۷۴/۲.

۳۸- جریان: مالیات یا عوارضی را گویند که بر مساحی زمین تعلق می‌گرفت. (لمبتون، **پیشین**، ص ۷۶۲).

۳۹- سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره ۳۲۹۶۹/۲.

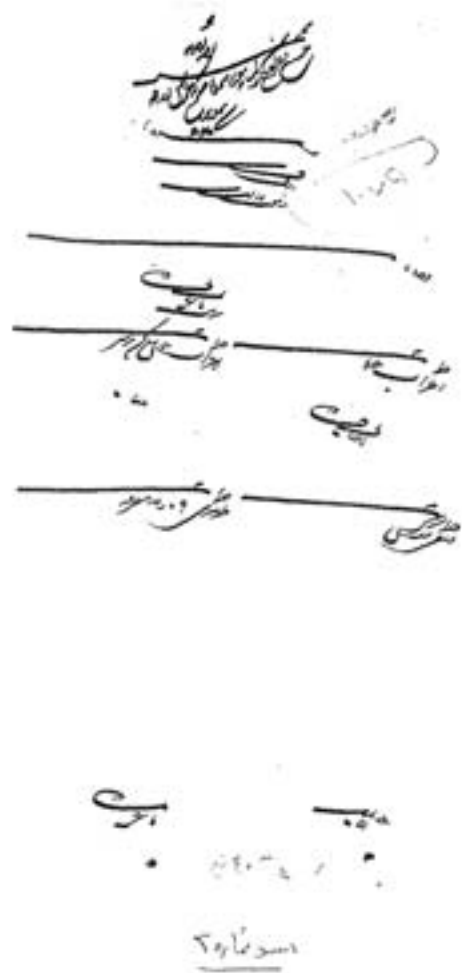
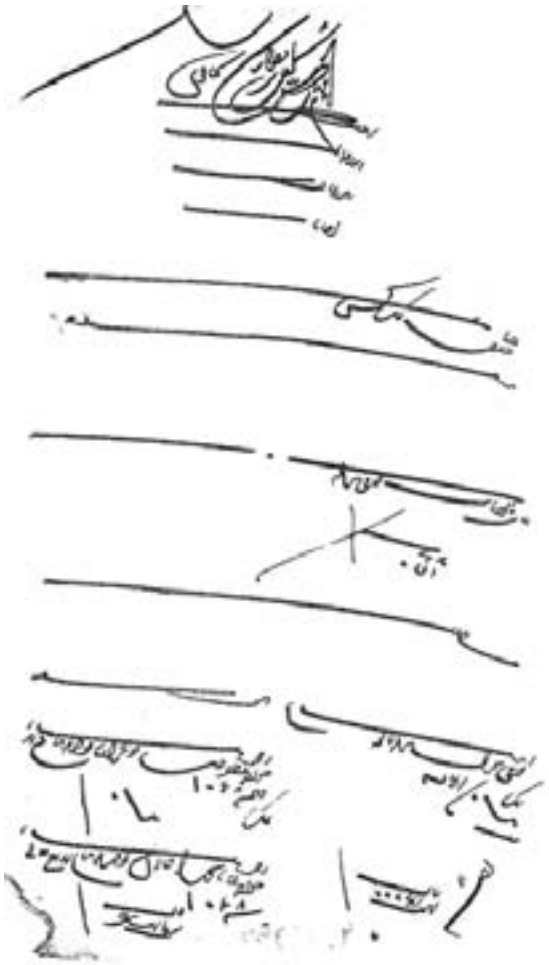

- ۴۰- احمد بن حسین منشی، پیشین، جلد ۱، ص ۱۶۷.
- ۴۱- میزرفیعا، پیشین، صص ۱۷۳-۱۷۴.
- ۴۲- احمد بن حسین منشی، پیشین.
- ۴۳- سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره ۳۳۲۲۲/۱۴.
- ۴۴- همان، سند شماره ۲۲۲۳۳/۹۱.
- ۴۵- همان، سند شماره ۳۲/۴۷۵/۲.
- ۴۶- شاردن، سفرنامه شاردن، ترجمه اقبال یغمایی (تهران: توس، ۱۳۷۴)، جلد ۳، صص ۱۲۶۲-۱۲۶۵.
- ۴۷- سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره ۳۳۴۷۵/۲۹.
- ۴۸- همان، سند شماره ۳۳۴۷۵۲/۲۴.
- ۴۹- میزرفیعا، پیشین، ص ۱۷۶.
- ۵۰- سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره ۳۳۴۷۵/۳۰.
- ۵۱- همان، سند شماره ۳۲۹۷۱/۳.
- ۵۲- همان، سند شماره ۳۲۹۷۱/۵.
- ۵۳- همان، سند شماره ۳۷۹۰۱/۳.
- ۵۴- همان، سند شماره ۳۳۴۱۶/۲.
- ۵۵- همان، سند شماره ۳۵۰۲۱/۲.
- ۵۶- همان، سند شماره ۳۴۹۶۲.
- ۵۷- همان، سند شماره ۳۲۹۵۰/۸.
- ۵۸- همان، سند شماره ۳۱۵۴۰/۳.
- ۵۹- همان، سند شماره ۳۳۹۹۰/۲.
- ۶۰- همان، سند شماره ۳۷۸۹۱/۶.
- ۶۱- همان، سند شماره ۳۲۷۸۹/۳.
- ۶۲- همان، سند شماره ۳۴۵۴۳/۵.
- ۶۳- یکی از مشکلات دوره صفویه، کمبود پول و طلا بود. برای جبران این نقیصه، حقوق به صورت برات یا حواله‌های مدتدار به شکل رسوم تیول، سیورغال و انعام پرداخت می‌گردید که مشکلاتی برای گیرندگان فراهم می‌کرد؛
- Willem Floor, *op.cit*, p 37.
- ۶۴- همان، سند شماره ۳۴۵۲۶/۳.

سند شماره ۲ - سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد
 آستان قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره
 ۳۳۴۱۵/۲
 (دریافت در آمدهای سیورغالات متعلق به آستان قدس رضوی
 در ولایات از محل مستغلات)

سند شماره ۱ - سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان
 قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره ۳۳۴۱۴/۲
 (دریافت در آمدهای سیورغالات متعلق به آستان قدس رضوی در
 مشهد)

سند شماره ۴ - سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد
 آستان قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره
 ۳۳۴۱۶/۲
 (دریافت در آمدهای سیورغالات متعلق به آستان قدس رضوی
 از احشامات (خلفی نمک‌کش))

سند شماره ۳ - سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد
 آستان قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره
 ۳۴۰۳۵/۱
 (دریافت در آمدهای سیورغالات متعلق به آستان قدس رضوی
 از احشامات (اعراب بیچاره))

سند شماره ۵ - سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد

آستان قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره

۳۲۴۷۱/۱

دریافت در آمدهای سیورغالات متعلق به آستان قدس رضوی

از احشامات (جماعت متفرقه)

سند شماره ۶ - سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد

آستان قدس رضوی، مدیریت امور اسناد و مطبوعات، سند شماره

۳۳۴۳۵/۲

پرداخت عشر ده و نیم از محل سیورغالات آستان قدس

